اوراق قرض‌الحسنه

علی‌اصغر هادوی‌نیا

مقدمه

فرهنگ غنی اسلامی با برانگیختن انگیزه‌های معنوی درصدد تنظیم رفتارهای اقتصادی در جهت رفع نیازهای اجتماعی است. در این میان شاید قرض‌الحسنه تنها موردی است که در مقام پاداش از صدقه پیشی می‌گیرد؛ به گونه‌ای که پیامبر اکرمﷺ، می‌فرمایند:

شب معراج بر درب بهشت، این نوشته را دیدم: صدقه به ده برابر و قرض به هجده برابر پاداش داده می‌شود.[1]

جالب این که این ترغیب یک طرفه نیست، شارع مقدس همان‌طور که جامعه را به قرض دادن تشویق کرده قرض گیرنده را نیز تشویق می‌کند که به موقع آن را برگرداند:

همهٔ گناهان شهید مورد بخشش قرار می‌گیرد، غیر از دین او که تا زمان پرداخت هم‌چنان مانع از داخل شدن او به بهشت می‌گردد.[2]

تصحیح، تکمیل و توسعهٔ قرض‌الحسنه در جامعهٔ اسلامی به معنای قدم برداشتن در جهت تحقق مهم‌ترین هدف نظام اقتصاد اسلامی یعنی اعتلای معنویت در سطح کلان می‌باشد.

اهمیت قرض (بدون ربا) را باید در دو نکتهٔ اساسی جست‌وجو نمود: نخست این‌که

حرمت ربا یکی از اصول ثابت نظام اقتصاد اسلامی است و قرض و مشارکت به عنوان دو بدیل جهت حذف ربا، در این نظام مطرح‌اند، پس قرض می‌تواند یکی از عناصری باشد که بستر مناسبی را جهت شکل‌گیری نظام اقتصاد اسلامی مهیّا نماید. دیگر این که معمولاً در دوران جوانی شرایط تهیه درآمد آسان نیست و قرض نقش اساسی در تثبیت و تنظیم رفتار مصرفی فرد دارد.

اکنون با در نظر گرفتن وضعیت کنونی اقتصاد ایران که با جمعیّت کاملاً جوان روبه‌روست، اهمیت قرض از جهت اقتصاد ملی نیز آشکار می‌گردد. البته در اقتصاد ایران نهادهایی وجود دارند که به این امر مهم پرداخته‌اند، امّا با توجه به دلایلی مانند عدم هماهنگی لازم و عدم به‌کارگیری ابزارهای کارآمد، به استفادهٔ کامل از ظرفیت‌های موجود موفق نشده‌اند. بنابراین دستیابی به یک طرح منسجم و منطقی که بتواند در جهت هماهنگی نهادهای مزبور با توجه به اهداف خاص هر یک گام بردارد، ضروری به نظر می‌رسد. به عبارت دیگر، معرفی ابزارهای مناسب که بتواند گردش پول را از جهت جمع‌آوری، تخصیص و بازپرداخت به موقع، تضمین نماید، به عنوان مهم‌ترین موضوع در گسترش این فعالیت اقتصادی باید مورد عنایت قرار گیرد.

الف ـ کلیّات

۱ـ قرض‌الحسنه، قرض غیرربوی و قرض ربوی

قرض از عقود معوضه است که در آن مال از ملک قرض‌دهنده منتقل می‌شود و در برابر آن ذمّهٔ قرض‌گیرنده مشغول می‌گردد.[۳] به بیان دیگر، قرض‌دهنده به وسیلهٔ قرض، مالکیّت یک امر عینی را به مالکیت یک امر اعتباری تبدیل می‌کند، و تضمین بازپرداخت اصل مال، ناشی از ماهیت عقد قرض یعنی معوّضه بودن آن می‌باشد.

قرض ربوی قرضی است که در آن زیاده شرط شده باشد و در اسلام چنین قرضی جایز نیست. البته هر قرض غیرربوی نیز قرض‌الحسنه نیست؛ زیرا قرض‌الحسنه دو رکن اساسی دیگر دارد که عبارت‌اند از: «نیازمند بودن وام‌گیرنده» و «انگیزه‌های معنوی و

اخروی قرض‌دهنده».[۴]

ویژگی‌های نهاد قرض‌الحسنه

به نظر می‌رسد «غیردولتی بودن نهاد قرض‌الحسنه»، در پرهیز از تحمیل بار بر دوش دولت و ایجاد زمینهٔ مساعد جهت شکل‌گیری انگیزه‌های معنوی و در نتیجه انعقاد بستر مناسبی برای تحقق این رفتار، نقش مهمی دارد. بنابراین در این نهاد، ابزارهایی می‌توانند کارآیی لازم داشته باشند که با چهار عنصر: «انگیزه معنوی و اخروی وام‌دهنده»، «نیازمند بودن وام‌گیرنده»، «تضمین بازپرداخت وام» و «غیردولتی بودن» بیش‌تر سازگار و هماهنگ باشند.

۲ـ تشکیلات مرتبط با قرض‌الحسنه در اقتصاد ایران

برای آشنایی با وضعیت فعلی تشکیلات مرتبط با قرض‌الحسنه لازم است به اهداف، کیفیت جذب منابع (ابزارهای به‌کارگرفته شده در این رابطه)، کیفیت تخصیص منابع، محاسن و معایب هر یک از آن‌ها توجه گردد تا در آینده بتوان با توجه به امکانات هر یک، جایگاه مناسبی در طرح پیشنهادی در نظر گرفت.

۱ـ۲ـ کمیتهٔ امداد امام‌خمینی

کمیتهٔ امداد امام‌خمینی، نهادی است که در خصوص گردآوری صدقات و تخصیص آن در موارد لازم فعالیت می‌کند. توجه به عملکرد این کمیته، از دو جهت، دارای اهمیت است:

۱ـ آمار وجوه جمع‌آوری شده، نشان‌دهندهٔ انگیزه‌های معنوی در جامعه است. با توجه به این‌که در صدقه گذشتن از اصل مال مطرح است، می‌توان پیش‌بینی کرد جامعه‌ای که صدقه در آن رواج دارد، قرض‌الحسنه که در آن تنها از سود مال چشم‌پوشی می‌گردد، بهتر قابل تحقق خواهد بود. بنابراین با فراهم‌نمودن شرایط و ابزارهای مناسب، می‌توان در جهت گردآوری وجوه و دادن قرض‌الحسنه به نیازمندان گام برداشت.

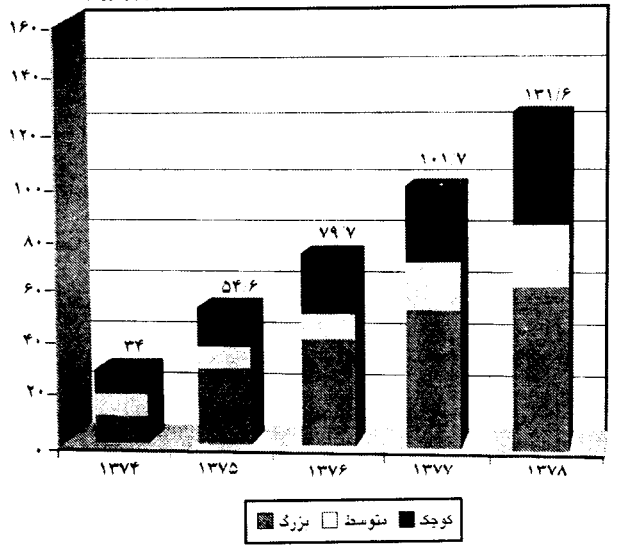
در جدول و نمودار شمارهٔ ۱ رشد پیوسته و نسبتاً هماهنگ مبالغ جمع‌آوری شده توسط صندوق‌های صدقات، از سال‌های ۱۳۷۴ ـ ۱۳۷۸ نسبت به سال ۱۳۷۳ به نمایش گذاشته شده است:

جدول شماره ۱: متوسط درآمد حاصل از صندوق‌های صدقات طی سال‌های ۱۳۷۴ ـ ۱۳۷۸ (ریال)

	۱۳۷۴		۱۳۷۵		۱۳۷۶		۱۳۷۷		سال ۱۳۷۸	
	رقم متوسط	درصد تغییرات نسبت به سال قبل	رقم متوسط	درصد تغییرات نسبت به سال قبل	رقم متوسط	درصد تغییرات نسبت به سال قبل	رقم متوسط	درصد تغییرات نسبت به سال قبل	رقم متوسط	درصد تغییرات نسبت به سال قبل
بزرگ	۳۰۷۹۲۵	ـ۲۱/۰	۶۱۰۶۴۲	۹۸/۳	۸۵۳۰۵۸	۳۹/۷	۸۸۲۲۰۴	۳/۴	۹۷۳۴۹۵	۱۰/۳
متوسط	۱۱۸۸۰۹	۱۳۶/۵	۸۸۷۱۲	ـ۲۵/۳	۱۰۳۴۸۸	ـ۱۶/۷	۲۳۲۶۹۵	۱۲۴/۹	۳۲۲۳۷۵	۳۸/۵
کوچک	۱۲۵۳۹	۲/۹	۱۸۶۳۴	۴۸/۶	۲۹۳۱۸	۵۷/۳	۲۸۰۳۲	ـ۴/۴	۳۵۰۵۱	۲۵/۰
جمع	۳۷۳۰۵	۲۳/۵	۵۶۹۷۱	۵۲/۷	۷۳۲۵۵	۲۸/۶	۸۳۵۷۱	۱۴/۱	۱۰۲۰۱۳	۲۲/۱

مأخذ: *گزارش آماری سال ۱۳۷۸ کمیتهٔ امداد امام خمینی (معاونت پژوهشی برنامه‌ریزی ادارهٔ کل آمار تحقیق و خدمات ماشینی)*، ص ۲۸۴.

نمودار شماره ۱: درآمد حاصل از صندوق‌های صدقات طی سال‌های مختلف (میلیارد ریال)

مأخذ: گزارش آماری سال ۱۳۷۸، کمیتهٔ امداد امام خمینی، ص ۲۸۳.

روند وجوه جمع‌آوری شده از طریق برنامهٔ جشن نیکوکاری و جشن عاطفه‌ها در جدول و نمودار شماره ۲ نشان‌دهندهٔ این واقعیت است که این صندوق‌ها و برنامه‌ها ابزارهای مناسبی جهت بروز انگیزهٔ معنوی مردم و با ثبات کردن صدقه هستند. اگر برای قرض‌الحسنه نیز ابزار مناسبی در دسترس همگان قرار گیرد، زمینهٔ جمع‌آوری مبالغ قابل توجهی جهت رفع نیازهای اساسی مهیّا می‌گردد.

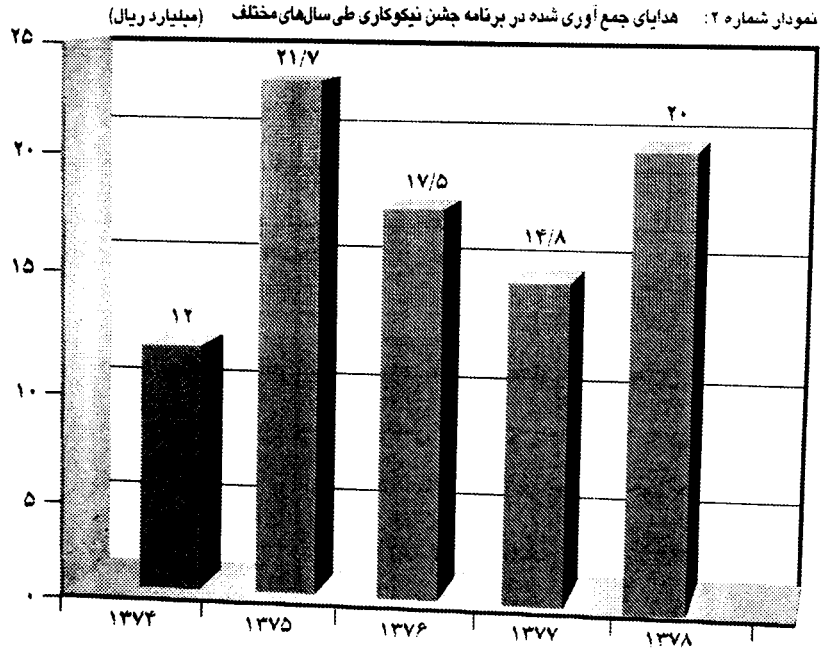
جدول شماره ۲: ارزش ریالی کمک‌های جمع‌آوری شده در جریان برنامه جشن عاطفه‌ها طی سال‌های ۱۳۷۸ ـ ۱۳۷۳

(میلیارد ریال)

سال ۱۳۷۴	سال ۱۳۷۵		سال ۱۳۷۶		سال ۱۳۷۷		سال ۱۳۷۸	
مبلغ (سال پایه)	مبلغ	درصد تغییرات نسبت به سال قبل	مبلغ	درصد تغییرات نسبت به سال قبل	مبلغ	درصد تغییرات نسبت به سال قبل	مبلغ	درصد تغییرات نسبت به سال قبل
۳/۹۸	۸/۸۶	۱۲۲/۶	۸/۹۷	۱/۲	۸/۱۸	ـ۸/۸	۱۰/۵۶	۲۹/۱

مأخذ: گزارش آماری سال ۱۳۷۸ کمیتهٔ امداد امام خمینی، ص ۲۸۶.

نمودار شماره ۲: هدایای جمع‌آوری شده در برنامه جشن نیکوکاری طی سال‌های مختلف (میلیارد ریال)

مأخذ: گزارش آماری سال ۱۳۷۸، کمیتهٔ امداد امام خمینی، ص ۲۷۲.

۲ـ کمیتهٔ امداد در جمع‌آوری وجوه از ابزار قرض‌الحسنه استفاده نمی‌کند، ولی در تخصیص منابع از این ابزار بهره می‌برد. مطالعهٔ جدول شماره ۳ نشان می‌دهد از سال ۱۳۷۴ ـ ۱۳۷۸ به طور متوسط سالانه ۲۳/۸ درصد بر تعداد وام‌گیرندگان و ۶۹/۳ درصد بر مبالغ وام‌ها افزوده شده است.

جدول شماره ۳: قرض‌الحسنه اعطایی کمیته امداد امام خمینی

سال	تعداد	درصد تغییرات	مبلغ	درصد تغییرات
۱۳۷۰	۱۳۵۳۶		۲/۶	
۱۳۷۱	۱۳۷۲۳	۱/۴	۲/۹	۱۱/۵
۱۳۷۲	۲۲۴۳۵	۶۳/۵	۵/۷	۹۶/۶
۱۳۷۳	۴۱۹۳۵	۸۶/۹	۱۱/۹	۱۰۸/۸
۱۳۷۴	۴۶۰۸۷	۹/۹	۱۷/۴	۴۶/۲
۱۳۷۵	۵۶۹۸۳	۲۳/۵	۲۵/۵	۴۴/۸
۱۳۷۶	۶۶۵۷۹	۱۶/۹	۳۹/۷	۵۷/۵
۱۳۷۷	۸۱۰۳۰	۲۱/۷	۶۵/۷	۶۵/۵
۱۳۷۸	۱۰۸۲۱۴	۳۳/۵	۱۴۲/۹	۱۱۷/۵

مأخذ: گزارش آماری سال ۱۳۷۸ کمیته امداد امام خمینی، ص ۲۶۲.

علاوه بر تجارب چند سالهٔ این نهاد در زمینهٔ برانگیختن انگیزه‌های معنوی در سطح کلان، یکی دیگر از محاسن آن، وجههٔ مردمی همراه با جایگاه خاص نیمه‌دولتی‌اش می‌باشد. این نهاد توانسته است در سالیان گذشته اعتماد مردم را به خود جلب نماید. چنین جایگاهی می‌تواند در جلب اعتماد وام‌دهندگان و نیز تأمین عنصر «تضمین بازپرداخت وام» تأثیر به‌سزایی داشته باشد.

۲ـ۲ بانکداری بدون ربا

به موجب بند ۸ مادهٔ ۱ و مفاد فصل دوم قانون عملیات بانکی بدون ربا، پس انداز قرض‌الحسنه مازاد وجوه افراد است که تحت عنوان قرض‌الحسنه در اختیار سیستم بانکی کشور قرار می‌گیرد.[۵]

از جهت اعطای تسهیلات، بانک‌ها طبق قانون می‌توانند حداکثر ده درصد از کل تسهیلات اعطایی سالانهٔ خود را در قالب قرض‌الحسنه وام دهند، مشروط به این که حجم ریالی آن از ده درصد ماندهٔ حساب‌های قرض‌الحسنه بیش‌تر نباشد. علاوه بر این، طبق

قانون عملیات بانکی سی درصد از سپرده‌های قرض‌الحسنه به عنوان سپردهٔ قانونی، از سوی بانک مرکزی جذب می‌شود.[۶] بنابراین در سیستم بانکداری هم در جذب منابع و هم در تخصیص آن، از قرض به عنوان یک ابزار استفاده می‌شود.

مطابق جدول شمارهٔ ۴، در بخش جذب منابع، هر چند در سال‌های ۱۳۶۳ ـ ۱۳۷۹ مقدار مطلق قرض‌الحسنهٔ پس‌انداز از رشد قابل توجهی برخوردار بود، ولی با توجه به رشد نقدینگی، نقش قرض‌الحسنهٔ پس‌انداز در شبه پول از ۲۲/۹ درصد به ۱۰/۵ درصد کاهش یافته است. در مورد تخصیص منابع نیز با مشاهدهٔ ارقام مربوط به درصد تسهیلات اعطایی قرض‌الحسنهٔ بانک‌ها نسبت به کل تسهیلات آن‌ها به بخش غیردولتی می‌توان نتیجه گرفت که نقش قرض‌الحسنهٔ اعطایی در مقایسه با دیگر ابزارها به مرور زمان کاهش یافته و از ۱۰/۸ درصد در سال ۱۳۶۳ به ۴/۲ درصد در سال ۱۳۷۹ رسیده است. بنابراین، ارقام جدول، عدم کارآمدی قرض‌الحسنهٔ پس‌انداز را در مقابل دیگر ابزارهای جذب منابع نشان می‌دهد.[۷]

جدول شماره ۴: مقایسه بررسی کیفیت کارکرد قرض‌الحسنه در بانکداری بدون ربا (میلیارد ریال)

عنوان / سال	پس‌انداز قرض‌الحسنه	درصد تغییرات	نسبت سپرده‌های قرض‌الحسنه پس‌انداز بر شبه پول	تسهیلات اعطایی قرض‌الحسنه	کل تسهیلات اعطایی	نسبت قرض‌الحسنه به کل تسهیلات
۱۳۶۳	۷۸۰	—	۲۲/۹	۷۸/۴	۷۲۸/۸	۱۰/۸
۱۳۶۴	۹۰۴	۱۵/۸	۲۲/۲	۱۹۹/۱	۱۸۵۱/۴	۱۰/۸
۱۳۶۵	۹۴۱	۴/۱	۱۹/۲	۳۲۱/۴	۲۷۷۳/۹	۱۱/۶
۱۳۶۶	۱۰۴۶	۱۱/۲	۱۷/۸	۴۱۱/۹	۳۸۸۵/۸	۱۰/۶
۱۳۶۷	۱۱۹۴	۱۴/۲	۱۵/۱	۵۰۷/۵	۵۲۰۶/۱	۹/۷
۱۳۶۸	۱۲۸۱	۷/۳	۱۳/۱	۵۶۴/۵	۷۵۴۷/۴	۷/۵
۱۳۶۹	۱۳۹۲	۸/۷	۱۱/۸	۶۳۹/۸	۱۱۱۵۹/۲	۵/۷
۱۳۷۰	۸۶۹	۳۴/۲	۱۲/۵	۶۸۲/۰	۱۶۳۱۱/۰	۴/۲
۱۳۷۱	۲۴۴۱	۳۰/۶	۱۲/۵	۷۷۵/۸	۲۱۴۰۶/۵	۳/۶
۱۳۷۲	۲۶۸۳	۹/۹	۱۰/۴	۱۲۸۸/۷	۳۷۷۵۸/۳	۴/۶

۱۳۷۳	۳۴۹۵	۳۰/۳	۱۱/۱	۱۵۶۱/۸	۳۵۵۹۹/۴	۴/۴
۱۳۷۴	۴۶۱	۳۲/۱	۱۰/۵	۲۰۴۸/۱	۳۳۶۵۲/۲	۴/۷
۱۳۷۵	۶۰۳۹/۱	۳۰/۸	۱۰	۲۶۰۳/۳	۹۲۷۸۷	۴/۵
۱۳۷۶	۸۶۹۳/۲	۴۳/۹	۱۲/۳	۳۲۷۱/۱	۱۳۴۰۴۸	۴/۶
۱۳۷۷	۱۲۴۲۰	۴۱/۹	۱۴/۵	۵۴۳۰	۹۲۷۸۷	۵/۹
۱۳۷۸	۱۶۲۹۶	۳۱/۲	۱۵/۴	۶۱۰۰	۱۳۴۰۴۸	۴/۶
۱۳۷۹	۲۲۰۱۴/۴	۳۵/۱		۷۵۰۷/۵		۴/۲

* شامل آمار مؤسسات اعتباری غیربانکی می‌باشد.

Δ از سال ۱۳۷۷ شامل آمار مؤسسات اعتباری غیربانکی می‌باشد.

مأخذ: ویژه‌نامهٔ یازدهمین سمینار بانکداری سالامی، مؤسسهٔ بانکداری ایران و بانک مرکزی جمهوری اسلامی، ص ۳۶۱، ۳۶۳ و ۳۶۵ و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران [بخش نقدینگی]، گزارش اقتصادی و ترازنامهٔ سال‌های ۱۳۶۳ ـ ۱۳۷۸.

یکی از راه‌های مرسوم جذب منابع در بانکداری بدون ربا اعطای جوایز و تسهیلات ویژه است، در حالی که در قرض‌الحسنه ابزارهایی مطلوب است که بتواند برانگیزه‌های معنوی و اخروی صاحبان وجوه تأثیر گذارد.

در مورد هزینه‌یابی نیز نتیجه مطالعات انجام شده در بانک کشاورزی نشان می‌دهد که زمان لازم برای عقد قرض‌الحسنه به درجه و تعداد دوایر هر شعبه بستگی دارد و به‌طور میانگین زمان لازم برای هر عقد ۹۲۶ دقیقه است.[۸] بانک به سبب رعایت بخش‌نامه‌های بانک مرکزی، هیئت دولت و مجلس، باید هزینهٔ زیادی برای کسب اطلاعات و شناسایی متقاضیان وام صرف کند و از این نظر، برای وساطت میان سپرده‌گذاران و وام‌گیرندگان کارآمدی لازم را ندارد؛ برعکس، صندوق‌های قرض‌الحسنه محلّی یا مستقر در مساجد، به علت این که به گروه کوچکی خدمت می‌دهند، می‌توانند با هزینه‌ای بسیار اندک اطلاعات به‌دست آورند و متقاضیان وام را شناسایی کنند. از سوی دیگر، یکی از محاسن نظام بانکداری بدون ربا، گستردگی شعب بانک‌ها در سراسر کشور است. این ویژگی می‌تواند عامل بسیار مؤثری برای بالابردن کارآمدی در جذب منابع مالی

قرض‌الحسنه و نیز تسهیل در جمع‌آوری اقساط آن باشد. به همین جهت در طرح پیشنهادی برای بانکداری بدون ربا جایگاهی متناسب با محاسنش در نظر گرفته خواهد شد.

۳ـ۲ـ صندوق‌های قرض‌الحسنه

این صندوق‌ها از عناصر بازار پول و سرمایه‌اند که اعتبارهای مصرفی را به صورت قرض‌الحسنه، در اختیار متقاضیان قرار می‌دهند. شکل سازمان‌یافتهٔ قرض‌الحسنه اولین بار در سال ۱۳۴۸ در یکی از مساجد تهران و با سرمایهٔ اولیه چهارده هزار تومان که به عنوان تبرع جمع‌آوری شده بود به وجود آمد و با توجه به اهداف اسلامی و معنوی آن «صندوق ذخیرهٔ جاوید» نامیده شد.[۹]

تا زمان پیروزی انقلاب دویست صندوق قرض‌الحسنه در کشور فعال بود و بعد از پیروزی تا سال ۱۳۶۵ به بیش از ۲۵۰۰ صندوق رشد یافت.[۱۰] بروز برخی مسائل سیاسی ـ اقتصادی در سال ۱۳۶۷ موجب رکود قابل توجهی در فعالیت ظاهری این صندوق‌ها شد.

از جهت روند قانونی نیز، بر اساس مادهٔ ۵۸۴ قانون تجارت، تشکیلات و مؤسسه‌هایی که برای مقاصد غیرتجاری تأسیس شده یا بشوند، از تاریخ ثبت در دفتر مخصوص که وزارت دادگستری معین خواهد کرد، شخصیت حقوقی پیدا می‌کنند.[۱۱] بدین‌ترتیب، از آن جا که صندوق‌های قرض‌الحسنه نیز به نوعی از امور خیریه به شمار می‌آیند، در گروه تشکیلات غیرتجاری ثبت می‌شوند. در سال ۱۳۶۷ شورای پول و اعتبار با صدور اعلامیه‌ای صندوق‌های قرض‌الحسنه را جزء مؤسسات اعتباری غیربانکی شناخت و آن‌ها را به رعایت مقررات موجود ملزم ساخت.[۱۲] در تاریخ ۱۳۶۷/۱۰/۲۴ مقررات مربوط به فعالیت صندوق‌های قرض‌الحسنه در دستور کار شورای پول و اعتبار قرار گرفت و در ۲۹ ماده به تصویب رسید.[۱۳]

اگرچه وضع چنین مقرراتی به خاطر ایجاد نظم در سیستم پولی و بانکی و جلوگیری از سوء استفاده‌ها و حراست از صندوق‌های سالم و فعالیت مشروع آن‌ها لازم به نظر می‌رسد، اما با توجه به این‌که این صندوق‌ها حالت خودجوش دارند، بهتر است نهاد

هماهنگ‌کننده آن‌ها نیز چنین باشد و دولت در این زمینه کم‌تر دخالت کند. مناسب‌ترین روش جهت نظارت بر فعالیت صندوق‌ها، استفاده از ابزارهایی چون ارائه خدمات بانکی در جهت جمع‌آوری یا پرداخت اقساط و آموزش یا تضمین تسهیلات بانکی جهت وام‌دهی به آن‌هاست.

دومین تلاش در جهت هماهنگی فعالیت قرض‌الحسنه در کشور، مربوط به سازمان اقتصاد اسلامی ایران است. این سازمان در بهمن ۱۳۵۸ به عنوان شرکت سهامی عام، به طور رسمی کار خود را آغاز کرد. اوایل سال ۱۳۵۹، در سمیناری که به وسیلهٔ این سازمان برای ایجاد همکاری بین صندوق‌های قرض‌الحسنه در محل اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران تشکیل شد، سازمان، هماهنگی صندوق‌های قرض‌الحسنهٔ سراسر کشور را به عهده گرفت و برای این منظور ابزارهایی چون تهیهٔ فرم‌های مورد نیاز و لوازم اداری و آموزشی کارمندان صندوق‌ها و پرداخت وام‌های بدون بهره و بدون کارمزد را در نظر گرفت. در مقررات سازمان جهت ارائهٔ خدمات و وام‌پرداختی به صندوق‌ها، برخلاف مصوّبه شورای پول و اعتبار، به الزام‌های کم‌تری اشاره شد. علاوه بر این، غیردولتی بودن این سازمان را می‌توان از علل موفقیت نسبی آن در امر نظارت بر فعالیت صندوق‌ها دانست؛ زیرا با خصلت خودجوش بودن صندوق‌ها سازگاری بیش‌تری دارد.

از محاسن صندوق‌های قرض‌الحسنه می‌توان به جذب سپرده‌ها و پس اندازهای کوچک مردم، پرداخت وام به نیازمندان، کاستن فشار متقاضیان قرض‌الحسنه به بانک‌ها، افزایش روحیهٔ تعاون مالی و خودگرایی، نبود مشکلات بروکراسی، ارائهٔ خدمات در ساعاتی از روز که بانک‌ها تعطیل می‌باشند، دستیابی به اطلاعات لازم با حداقل هزینه، و محلّی یا صنفی‌بودن آن‌ها اشاره کرد.

یکی دیگر از ویژگی‌های تجربهٔ قرض‌الحسنه در صندوق‌ها مربوط به سرمایهٔ اولیهٔ آن‌ها می‌باشد. این سرمایه توسط مؤسسین تا زمان انحلال در اختیار صندوق قرار می‌گیرد و نیز اندکی از سپرده‌ها به شکل وجوه مسدود شده تا مدت معینی به صندوق واگذار می‌گردد. واگذاری این وجوه که تا زمان معین یا به صورت نامحدود صورت می‌گیرد، به ماهیت قرض‌الحسنه که تخصیص وجوه برای مدت معلوم جهت رفع نیازهای نیازمندان

است، نزدیک‌تر می‌نماید. این اسلوب، مناسب‌ترین روش برای شکل‌دهی انگیزه‌های معنوی و اخروی صاحبان وجوه است که در میان سه سیستم مطرح شده در خصوص قرض تنها در صندوق‌ها آن هم به صورت محدود، به تجربه گذاشته شده است.

۳ـ ویژگی‌های یک ابزار مناسب پولی ـ مالی

۱ـ۳ـ شفافیت

ابزارها باید به گونه‌ای طراحی شوند که معرفی آن‌ها در سطح کلان آسان بوده و نیاز به آموزش‌های پیچیده برای مردم یا کارمندان سازمان مربوطه نداشته باشند. در این راستا باید به دو مطلب توجه گردد:

اولاً: قرض‌الحسنه در فرهنگ کنونی جامعه دارای جایگاه خاصی است و نهادهای مختلفی در این رابطه فعالیت می‌کنند. بنابراین شفافیت در این زمینه باید با فرهنگ موجود و نهادهای مزبور متناسب باشد.

ثانیاً: از آن‌جا که پرداخت قرض‌الحسنه برخاسته از تعالیم اسلام است، باید ابزاری مورد استفاده قرار گیرد که با تعالیم فقهی ـ اخلاقی اسلام سازگار بوده و با عناصری چون: «انگیزه معنوی و اخروی قرض‌دهنده»، «نیازمند بودن وام‌گیرنده»، «تضمین بازپرداخت وام» و «غیردولتی بودن» تطابق داشته باشد.

۲ـ۳ـ انعطاف‌پذیری

از آن‌جا که سپرده‌های قرض‌الحسنه از وجوه مازاد مردم تأمین می‌گردد، از نظر مقدار و زمان دارای انعطاف فراوانی است در نتیجه ابزارهای آن نیز باید از جهت مقدار و زمان در حدّ امکان انعطاف‌پذیر باشد.

ب ـ طرح پیشنهادی

این طرح با هدف تصحیح، تکمیل و گسترش امکانات بالفعل اقتصاد ایران در رابطه با رفتار قرض‌الحسنه و برای کارآمدتر کردن فعالیت صندوق‌های قرض‌الحسنهٔ محلّی با مدیریت و برنامه‌ریزی کمیتهٔ امداد امام خمینی طرّاحی گردیده است. برای آشنایی با طرح پیشنهادی لازم است ابزارهای پولی به کار رفته در طرح و نیز چگونگی گردش پول در فرآیند قرض‌الحسنه معرّفی گردد.

۱ـ ابزارها

۱ـ۱ـ اوراق قرض‌الحسنه

در طرح پیشنهادی اوراق مذکور جهت جذب منابع راکد از سطح جامعه در نظر گرفته شده است. این اوراق از ویژگی‌های ذیل برخوردارند:

ـ *عنوان*: از آن‌جا که هدف مهم نهاد قرض‌الحسنه، رفع نیازهای اساسی افراد همچون ازدواج، مسکن، اشتغال، تأمین کالاهای بادوام مصرفی می‌باشد، جهت برانگیختن انگیزه‌های معنوی یا اخروی صاحبان وجوه می‌توان یکی از این موارد را انتخاب و در اوراق منتشره درج کرد. استفاده از عنوان کلی «قرض‌الحسنه» نیز ممکن است.

ـ *نام وام‌دهنده*: در این قسمت مشخصات کامل وام‌دهنده درج می‌شود. البته اوراق می‌تواند بدون نام باشد. در این صورت واگذاری آن به شخص دیگر نیاز به ظهرنویسی نداشته و به همین خاطر از نقدینگی بالاتری برخوردار خواهد بود.

ـ *مدّت*: حداقل مدتی که وام‌دهنده وجوه خود را به قرض‌الحسنه اختصاص می‌دهد باید مشخص گردد. اوراق مذکور می‌تواند با مدت‌های ثابت و معین (ولی متفاوت) از پیش نوشته شده باشد و یا هنگام خرید اوراق، با توافق طرفین مکتوب گردد. انعطاف زیاد در جهت تعیین مدت، زمینهٔ مناسبی را برای جذب وجوه راکد فراهم می‌آورد.

ـ *مبلغ*: اوراق مذکور می‌تواند با مبالغ معیّن و متنوع منتشر گردد یا با توافق طرفین مبلغ آن معین شود. اوراق مذکور توسط بانک مرکزی به عنوان اوراق بهادار منتشر می‌گردد و تضمین بازپرداخت آن‌ها با کمیتهٔ امداد خواهد بود. وجوه حاصل از فروش این اوراق در حساب جاری خاصی که کمیتهٔ امداد در یکی از بانک‌های رسمی کشور دارد واریز می‌شود. اوراق مذکور دارای سه قسمت خواهد بود؛ یک قسمت نزد بانک می‌ماند، یک قسمت به وام‌دهنده ارائه می‌شود و قسمت دیگر را کمیتهٔ امداد دریافت می‌کند تا نسبت به چگونگی وجوهی که در اختیار دارد، اطلاعات کامل داشته باشد.

بدیهی است پس از انقضای مدت تعیین شده، صاحبان وجوه به یکی از بانک‌های رسمی کشور مراجعه نموده و بانک از حساب کمیته امداد، وجوه مزبور را بازپرداخت می‌نماید. مبلغی که در این رفت و برگشت در بانک‌ها باقی می‌ماند می‌تواند انگیزهٔ مناسبی جهت همکاری آن‌ها در طرح پیشنهادی باشد.

شایان ذکر است انتشار اوراقی به نام قرض‌الحسنه از طرف بانک مرکزی در گذشته یک بار تجربه شده است، اما به دلیل عدم شفافیت و نبود تشکیلات متناسب، موفقیت‌آمیز نبوده است.

۲ـ۲ـ دفتر اقساط

ابزار دوم جهت گردش پول، دفتر اقساط است که برای جمع‌آوری (وجوه قرض داده شده) در نظر گرفته شده است و باید متناسب با اهداف و انگیزه‌های کمیته امداد و توانایی‌های وام‌گیرنده و ضوابط مالی طراحی شود. استفاده از این ابزار از جهت سهولت باز پرداخت اقساط که یکی از مشکلات وام‌گیرندگان می‌باشد، به دلیل کثرت شعب بانکی، دارای اهمیت است. از طرف دیگر این ابزار باعث می‌شود که وجوه قرض‌الحسنه با نظام بانکداری رابطهٔ تنگاتنگی پیدا نموده و از جهت سیاست‌های کلان کشور قابل کنترل باشد.

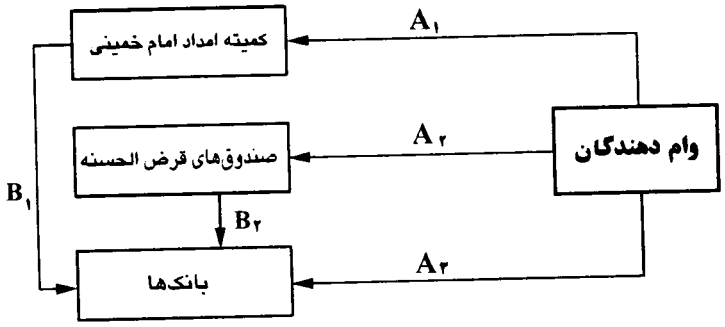
ممکن است دفترچه اقساط توسط کمیته امداد تهیه شده و همراه مجوز حق برداشت از حساب جاری خود، در اختیار صندوق معرّف قرار گیرد. صندوق‌ها با توجّه به نقشی که در طرح پیشنهادی دارند، هنگام ارائهٔ مجوز استفاده از وام، دفترچه اقساط را نیز به وام‌گیرنده خواهند داد. کیفیت گردش کار با توجه به مطالبی که در آینده مورد بررسی قرار می‌گیرد کاملاً روشن خواهد شد.

۳ـ چگونگی گردش پول با توجه به طرح پیشنهادی

گردش منظم پول در کارآمدی یک نظام پولی نقش به سزایی دارد. بنابراین یک الگوی مناسب پولی باید به گونه‌ای طرّاحی شود که بتواند پول را همچون «گردش خون» به صورت منظم و روان و بدون خلل و توقف به حرکت درآورد.

این امر تنها با در نظر گرفتن جایگاه مناسب برای نهادهای شرکت‌کننده در یک فعالیت پولی میسّر خواهد شد. در این‌جا کیفیت گردش پول در طرح پیشنهادی، در چهار مرحله مورد بررسی قرار می‌گیرد. جهت سهولت مطالعه ابتدا طی چهار نمودار، مراحل مزبور به تفکیک مطرح سپس با نموداری مراحل مزبور درهم ادغام شده، شکل کلی گردش پول به نمایش گذاشته می‌شود.

۱-۳- جریان جذب وجوه

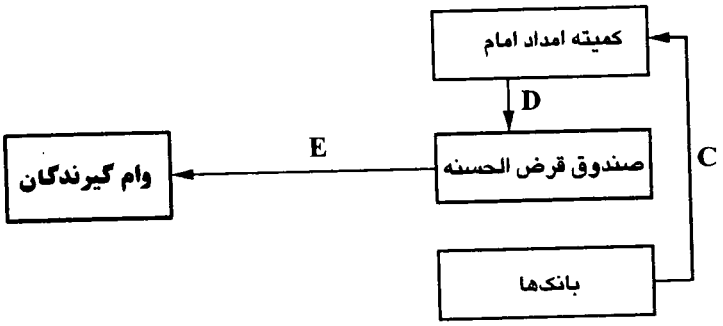

نمودار شمارهٔ ۱

A: این جریان‌ها مربوط به خرید اوراق قرض‌الحسنه توسط وام‌دهندگان می‌باشد. شرکت بانک‌ها به دلیل کثرت شعب و کمیته امداد و صندوق‌ها به دلیل وجههٔ خاصی که در امور معنوی و اخروی در جامعه دارند، عامل مهمی در موفقیت جذب منابع می‌باشد. البته کمیته امداد به دلیل سابقهٔ کارهای فرهنگی در سطح کلان دربارهٔ رفتارهای اقتصادی‌معنوی یعنی صدقات، بیش‌تر مسئولیت گسترش فرهنگ و تبلیغات را به‌عهده دارد.

B: این جریان‌ها نشان می‌دهد تمام وجوه جمع‌آوری شده از فروش اوراق قرض‌الحسنه همراه با ته برگ آن‌ها باید به حساب جاری کمیته امداد در بانک منتقل گردد. تمرکز این وجوه در کیفیت برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری کلان کمیته جهت تخصیص آن‌ها نقش اساسی دارد.

۲-۳- جریان تخصیص منابع

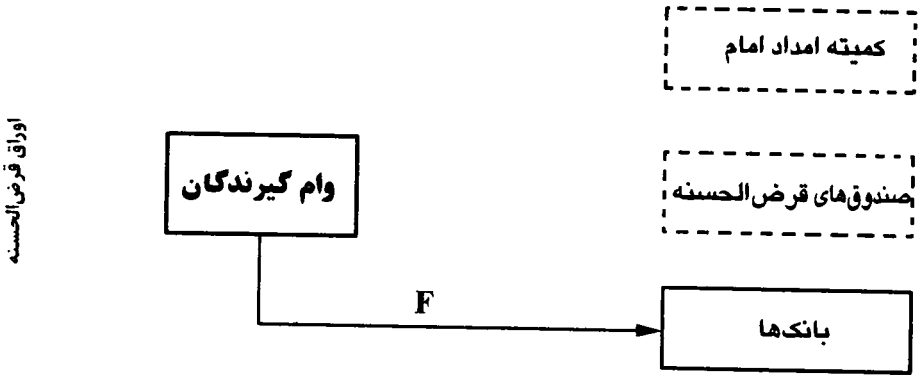
نمودار شمارهٔ ۲

C: وجوه جمع‌آوری شده در حساب کمیته امداد قرار دارد و کمیته در هنگام صدور مجوّز وامدهی، از این وجوه استفاده می‌کند.

D: کمیتهٔ امداد با توجه به معیارهایی که در سیاست‌های کلان خود در نظر می‌گیرد، مجوّز وامدهی را به صندوق قرض‌الحسنه متقاضی از طریق استفاده از وجوه جمع‌آوری شده می‌دهد. صدور مجوّز می‌تواند همراه با ارائه دفتر اقساط که کیفیت بازپرداخت را نیز معیّن می‌کند، باشد. صدور این مجوّز هم‌چنین می‌تواند با دریافت بعضی از ضمانت‌های مرسوم، از هیئت امنای صندوق قرض‌الحسنه، همراه گردد.

E: در اخذ وام، وام‌گیرندگان با صندوق‌های قرض‌الحسنه ارتباط مستقیم دارند و صندوق‌ها پس از دریافت مجوّز پرداخت و دفتر اقساط از کمیتهٔ امداد، پس از اولویت‌بندی نیازهای مراجعین و اخذ ضمانت‌های مرسوم، به پرداخت وام اقدام می‌نمایند.

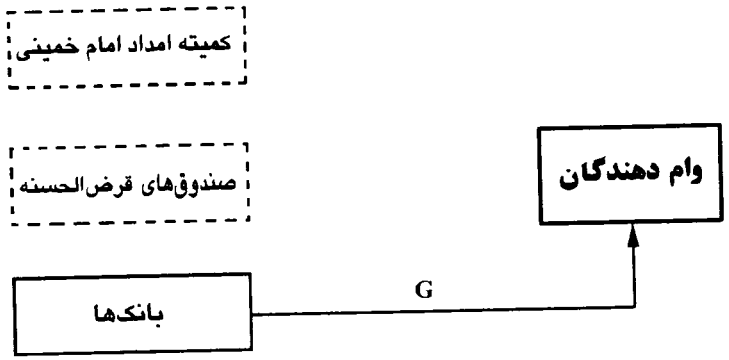
۳ـ۳ـ جریان جمع آوری اقساط

نمودار شمارهٔ ۳

F: در زمان سررسید هر قسط، وام‌گیرنده به بانک مراجعه کرده و با ارائهٔ برگهٔ مربوط، آن را بازپرداخت می‌کند. بانک نیز وجوه مربوطه را به حساب جاری کمیته باز می‌گرداند. بازگرداندن برگهٔ اقساط به کمیته امداد کمک می‌کند تا کمیته نسبت به کیفیت بازپرداخت اقساط اطلاعات کافی داشته باشد. کمیته با دست‌یابی به اطلاعات مربوط به اقساط بازپرداخت نشده، آن‌ها را به صندوق مربوط منتقل می‌کند تا پی‌گیری لازم را به‌عمل آورد.

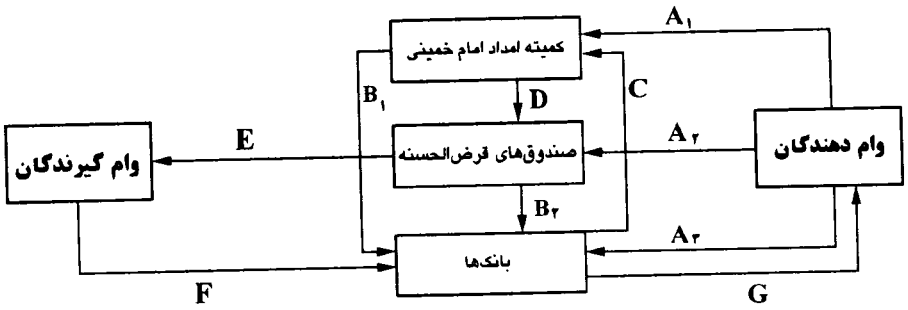
۴-۳- جریان بازپرداخت وجوه به وام‌دهندگان

نمودار شمارهٔ ۴

G: در زمان سررسید اوراق قرض‌الحسنه، وام‌دهنده به بانک مراجعه و با ارائهٔ اوراق مربوطه، پول خود را (از حساب جاری کمیته) دریافت می‌کند. بانک اوراق قرض‌الحسنه بازپرداخت شده را به کمیته عودت می‌دهد تا کمیته نسبت به کیفیت و کمیّت مراجعه وام‌دهندگان اطلاعات کافی داشته باشد.

نمودار شمارهٔ ۵ گردش یکنواخت و کامل پول را در طرح پیشنهادی، نشان می‌دهد.

نمودار شمارهٔ ۵

۴- مدیریت‌ها

۴-۱- مدیریت مالی

در طرح مزبور، مدیریت مالی، یعنی چگونگی جذب و تخصیص منابع مالی، به عهده

کمیتهٔ امداد است. البته کمیته با توجه به سیاست‌گذاری‌های کلان دولت و نیز اطلاعات شفاف و کاملی که صندوق‌های قرض‌الحسنه توانایی کسب آن را دارند، اقدام به برنامه‌ریزی و اجرای آن در زمینه وامدهی به نیازمندان جامعه می‌نماید. دو انگیزه اساسی برای کمیته امداد امام خمینی جهت شرکت در این طرح پیش‌بینی می‌شود: ابتدا آن که رسیدگی و رفع نیاز نیازمندان هدف اساسی آن کمیته می‌باشد و وجوه به‌دست آمده، می‌تواند کمیته را در رسیدن به این هدف یاری کند. دیگر این‌که، کمیته مزبور می‌تواند از صدقات که اکنون به وامدهی تخصیص داده می‌شود، به تدریج کاسته و از آن‌ها در زمینه‌های دیگر استفاده کند.

۲ـ۴ـ مدیریت ریسک

ریسک ناشی از امکان سوخت وام‌های اعطا شده مهم‌ترین چالش در عرصهٔ قرض‌الحسنه می‌باشد. در این طرح چهار ابزار مهم در نظر گرفته شده است که با استفاده بهینه از آن‌ها می‌توان ریسک را به حداقل ممکن رساند:

۱ـ کمیته امداد هنگام تخصیص وجوه، علاوه بر اخذ وثیقه از هیئت امنای صندوق‌های قرض‌الحسنه باید میزان سرمایه اولیه و کارکرد صندوق‌ها را در اعطای قرض‌الحسنه در نظر بگیرد.

۲ـ مطابق روال مرسوم، صندوق‌ها نیز هنگام اعطای وام، از وام‌گیرنده وثیقه اخذ می‌نمایند. این روند در طرح مزبور مطابق صلاح‌دید و دستورالعمل کمیته امداد قابل اجرا می‌باشد.

۳ـ با توجه به ارتباط مستقیم وام‌گیرنده با صندوق محلی و نیز فرهنگ حاکم در قرض‌الحسنه، ضمانت معنوی در بازپرداخت وجوه قابل پیش‌بینی است. هم اکنون نیز طبق اظهارات صندوق‌ها، سوخت وام به‌ندرت مشاهده می‌شود.

۴ـ اگر صندوق با انجام تحقیقات لازم مشاهده کند وام‌گیرنده توان بازپرداخت وام را ندارد، بعد از تأیید، کمیته از طریق وجوهی که برای صدقات در نظر گرفته، مبلغ مزبور را جبران می‌نماید.

در هر صورت کیفیت به‌کارگیری هر یک از ابزارهای فوق برای کمیته امداد قابل برنامه‌ریزی، کنترل و هدایت می‌باشد.

۳-۴- مدیریت اطلاعات

نبود اطلاعات کافی و شفاف، یکی از مشکلات عمده سیاست‌های حمایتی دولت در سطح کلان است. در قرض‌الحسنه نیز با توجه به عنصر «نیازمندبودن وام‌گیرنده» تشخیص فرد نیازمند در یک جامعه تأثیر به‌سزایی در کارآمدی سیستم قرض‌الحسنه دارد.

صندوق‌های قرض‌الحسنه به دلیل محلی و محدود بودن، توانایی لازم را برای کسب اطلاعات، بدون به‌کارگیری هزینه‌های گزاف، دارا می‌باشند. با توجه به این‌که مؤسسین این صندوق‌ها از افراد معتمدند و از انگیزه معنوی و اخروی لازم برخوردار می‌باشند، می‌توان به شفافیت نسبی این اطلاعات اعتماد نمود.[۱۴] از طرف دیگر، صندوق‌های مزبور تمایل به گسترش فعالیت خود دارند بنابراین انتظار همکاری مفید و مؤثری می‌رود؛ چنان‌که تجربهٔ محدود سازمان اقتصاد اسلامی در گذشته شاهد قوی بر این پیش‌بینی می‌باشد.

۵- مزایای طرح پیشنهادی

با مروری کوتاه بر طرح می‌توان بعضی از مزایای آن را چنین برشمرد:

۱-۵- هماهنگی با اهداف نهادهای شرکت‌کننده

در طرح پیشنهادی علاوه بر این‌که نهاد جدیدی بر سیستم کنونی قرض‌الحسنه تحمیل نشده، اهداف هر یک از نهادهای موجود نیز تقویت گردیده است. کمیته امداد و صندوق‌ها که در جهت رفع نیازهای اساسی نیازمندان فعالیت می‌کنند، اکنون توانایی بیش‌تری پیدا می‌کنند. بانک‌ها نیز که جمع‌آوری وجوه بیش‌تر را یکی از اهداف خود می‌دانند، با توجه به مانده وجوه، چه در هنگام فروش اوراق قرض‌الحسنه و چه در هنگام جمع‌آوری اقساط، به هدف خود خواهند رسید. هم‌چنین از اختصاص اجباری مقداری از وجوه خود در زمینهٔ قرض‌الحسنه آزاد می‌شوند. کمیتهٔ امداد نیز که اکنون بخشی از صدقات را به وام اختصاص می‌دهد، در صورت کارآمدی طرح مزبور، می‌تواند آن‌ها را در جای مناسب خود به‌کار برد. در این طرح از طریق اتکا به نهادهای موجود و بدون تحمیل نهاد جدیدی‌بر اقتصاد کشور، دستیابی به گسترش کارآمدی قرض‌الحسنه هموار گردیده است.

۲ـ۵ـ استفاده از محاسن نهادهای شرکت‌کننده در طرح

از محاسن صندوق‌ها، توانایی آن‌ها در دسترسی به اطلاعات صحیح با کم‌ترین هزینهٔ ممکن است و در طرح پیشنهادی ارتباط با وام‌گیرندگان به عهده صندوق‌ها می‌باشد. از محاسن بانک‌ها نیز شعبه‌های فراوان و گسترده آن‌ها در سطح کشور است که از این قابلیت در طرح پیشنهادی، هم از جهت جمع‌آوری اقساط که سهولت لازم را برای وام‌گیرندگان به‌وجود می‌آورد و هم از جهت ارائهٔ اوراق قرض‌الحسنه که امکان تخصیص وجوه را برای قرض‌دهندگان مهیا می‌کند، استفاده شده است؛ چنان‌که از وجههٔ مردمی کمیتهٔ امداد و تجربهٔ چندین سالهٔ آن در امور معنوی و قابلیت آن در فعالیت‌های کلان، استفادهٔ مناسب به عمل آمده است.

۳ـ۵ـ قابلیت انعطاف اوراق قرض‌الحسنه

انعطاف اوراق از جهت مبلغ، مدت، با نام و بی‌نام بودن، تأثیر زیادی در کارآیی آن‌ها دارد؛ زیرا می‌توان از کم‌ترین وجوه افراد که به صورت راکد نگه‌داری می‌شود در کم‌ترین زمانی که به امر قرض‌الحسنه اختصاص می‌یابد، استفادهٔ کامل برد. این انعطاف به کمیتهٔ امداد امکان می‌دهد با توجه به طبقه‌بندی نیازمندان، وجوه را با اقساط کوتاه مدت و بلند مدت توزیع نماید. هم‌چنین انعطاف بالای اوراق قرض‌الحسنه و دفترچه اقساط، امکان کنترل وجوه و سیاست‌گذاری‌های کلان را برای دولت (با همکاری کمیته امداد) فراهم می‌کند.

۴ـ۵ـ شفافیت و هماهنگی با ماهیت قرض‌الحسنه

اوراق قرض‌الحسنه و دفترچه اقساط، دارای ماهیتی ساده و روان و در اشکال مشابهی چون قبض‌های آب و برق در جامعهٔ کنونی به کار گرفته می‌شود. از طرف دیگر، در طرح پیشنهادی استفاده از ابزارهایی همچون جایزه و هر گونه زیادهٔ دیگری که با ماهیت قرض‌الحسنه ناسازگار است، وجود ندارد.

۵ـ۵ـ تضمین بازپرداخت وام

.تأمین تضمین و اطمینان خاطر لازم نسبت به بازپرداخت قرض، نقش عمده‌ای در جذب وجوه و کارآمدی فعالیت قرض‌الحسنه در سطح کلان دارد و این تضمین در طرح پیشنهادی از سه طریق قابل عمل است:

ـ ***بانک مرکزی***: اوراق قرض‌الحسنه که مانند اوراق بهاداری چون سفته توسط بانک مرکزی منتشر می‌شود، گرچه بار ضمانتی بر عهدهٔ بانک مرکزی تحمیل نمی‌کند، ولی اعتبار خاصی در دیدگاه مردم به وجود می‌آورد.

ـ ***کمیتهٔ امداد امام‌خمینی***: ارتباط مستقیم وام‌دهندگان با کمیته امداد تضمین دیگری است برای بازپرداخت وام‌ها. این ارتباط به وسیلهٔ اوراق قرض‌الحسنه و حساب جاری کمیته در بانک صورت می‌گیرد. با توجه به جریان مداوم وجوه و برنامه‌ریزی کمیتهٔ امداد، می‌توان پیش‌بینی کرد که همیشه در حساب مذکور به اندازهٔ لازم وجوهی باقی می‌ماند که صاحبان اوراق در سررسید از آن برداشت کنند.

ـ ***صندوق‌ها و هیئت امنای آن***: در واقع بخش حقیقی تضمین بازپرداخت در رابطهٔ با کمیتهٔ امداد و صندوق‌ها و نیز بین صندوق‌ها و وام‌گیرندگان شکل می‌گیرد. صندوق‌ها هنگام ارائه مجوز پرداخت صادر شده از طرف کمیته، ضمانت‌های لازم و رایج چون چک یا سفته را از وام‌گیرنده گرفته، تا تسویه کامل نزد خود نگهداری می‌کنند.

بنابراین طرح پیشنهادی می‌تواند تضمین نماید که صاحبان وجوه در سررسید مقرّر به وجوه خود دسترسی خواهند یافت.

۶ـ۵ـ قدرت نقدینگی اوراق قرض‌الحسنه

تضمین بازپرداخت اوراق در سررسید معین و قابلیت انتقال آن‌ها به شخص ثالث، قبل از سررسید، قدرت نقدینگی بالایی برای اوراق قرض‌الحسنه پدید می‌آورد، به‌طوری که صاحبان اوراق می‌توانند در مواقع نیاز آن‌ها را به دیگران بفروشند یا به عنوان دین مدت‌دار بپردازند.

۷ـ۵ـ استفاده از وجوه راکد

وجوه قرض‌الحسنه از درآمد افراد می‌باشد که به دلایل مختلفی چون ذخایر احتیاطی یا معاملاتی، به صورت راکد نگهداری می‌شود. هدایت این وجوه به سمت جریان گردش درآمد، تأثیر به سزایی در حذف اختلال‌های اقتصادی و دستیابی به تثبیت اقتصادی دارد، به همین خاطر لازم است دولت بتواند اطمینان حاصل نماید که این وجوه از جریان گردش درآمد خارج نمی‌شود. به‌کارگیری اوراق قرض‌الحسنه با توجه به طرح پیشنهادی می‌تواند چنین اطمینانی را برای دولت فراهم نماید. این وجوه که در اختیار کمیتهٔ امداد

است، می‌تواند با همکاری و هماهنگی دولت توزیع شود.

۸-۵- اجتناب از ربا

یکی از خصوصیات کلی و مهم یک ابزار پولی در نظام اقتصادی اسلام آن است که از تحقق هر گونه ربا اجتناب شود. چنان که ملاحظه گردید با توجه به این‌که اوراق مذکور فاقد بهره اسمی بوده و هیچ گونه زیاده‌ای در جریان انتقال وجوه نیست، می‌توان اطمینان داشت که فعالیت این سیستم از هر گونه ربایی منزّه است.

۹-۵- فقرزدایی

سیاست‌های فقرزدایی دولت معمولاً با دو مشکل اساسی تحمّل بودجه و نبود اطلاعات کافی و شفاف نسبت به نیاز و نیازمندان واقعی، مواجه است.

در طرح پیشنهادی دولت می‌تواند قرض‌الحسنه را به عنوان یک ابزار فقرزدایی در نظر گرفته، و در تخصیص وجوه و هدایت صحیح آن با توجه به سیاست‌های کلان خود (اشتغال‌زایی، تأمین نیازهای اساسی و ...) با کمیتهٔ امداد همکاری ثمربخشی داشته باشد. وجود اطلاعات شفاف و تأمین وجوه از مازاد درآمد بخش خصوصی که در طرح آمده، این دو مشکل را برطرف می‌نماید. علاوه بر این، در صورت صلاح‌دید دولت می‌تواند با خرید اوراق قرض‌الحسنه قسمتی از درآمد خود را برای فقرزدایی تخصیص دهد.

۱۰-۵- رفع نیاز نیازمندان و اطمینان نسبت به حصول آن

اطمینان وام‌دهندگان به رسیدن وجوهشان به‌دست نیازمندان واقعی، نقش مهمّی در تحقق انگیزه‌های معنوی و اخروی در عرصهٔ قرض‌الحسنه و کارآمدی آن دارد. در صورتی که قسمتی از وجوه آنان به این امر اختصاص نیابد (چنان که در مورد پس‌انداز قرض‌الحسنه بانک‌ها مشاهده می‌گردد) رفتار قرض‌الحسنه در سطح کلان رو به کاستی می‌گذارد.

۱۱-۵- استفاده از اوراق قرض‌الحسنه به‌عنوان وثیقه

ممکن است خیرینی که به خرید اوراق قرض‌الحسنه اقدام می‌کنند، از تولیدکنندگان اقتصادی که گاه از مشتریان بانک‌ها نیز هستند، باشند. در این صورت اگر به تسهیلات بانکی نیاز پیدا کردند می‌توانند در مقابل اعطای تسهیلات، از اوراق قرض‌الحسنه به عنوان وثیقهٔ معتبر استفاده کنند.

پی‌نوشت‌ها:

۱. محمدباقر مجلسی، بحارالانوار (بیروت، دار احیاءالتراث العربی، ۱۴۰۳ ق / ۱۳۶۲) ج ۶۹، ص ۳۶۸.
۲. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی (دارالکتب الاسلامیة، ۱۳۸۸ ق) ج ۵، ص ۹۴.
۳. امام‌خمینی، تحریرالوسیله (مکتبةالاسلامیة) ج ۱، ص ۶۵۲.
۴. علی‌اصغر هادوی‌نیا، قرض‌الحسنه و آثار اقتصادی آن (پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۷۸) ص ۴۷ ـ ۵۲.
۵. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، عملیات بانکی بدون ربا (ادارهٔ کل آموزش و مطالعات نیروی انسانی، مرداد ۱۳۶۳) ص ۳۷.
۶. سپهر (نشریه بانک صادرات ایران)، شمارهٔ ۳۶، ص ۳۲.
۷. ر.ک: معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی، سیاست‌های پولی انتخاب ابزاری به عنوان جایگزین سیاست انتشار خرید و فروش اوراق قرضه با توجه به موازین اسلامی (تهران، ۱۳۷۳) ص ۶۵.
۸. سیدکاظم صدر، «آثار اقتصادی رفتار و عقد قرض‌الحسنه»، مجموعه سخنرانی‌ها و مقالات شمشمین سمینار بانکداری اسلامی (بانک مرکزی، ۱۳۷۴) ص ۱۳۵.
۹. سازمان اقتصاد اسلامی ایران، صندوق‌های قرض‌الحسنه در ایران (تهران، ۱۳۶۴) ص ۹.
۱۰. مجموعه قوانین و مقررات بازرگانی و تجارتی با آخرین اصلاحات والحاقات (تهران کتابخانهٔ گنج دانش، ۱۳۶۳) ص ۲۹۵.
۱۱. جعفر عسگری، «بررسی عملکرد صندوق‌های قرض‌الحسنه در ایران»، مجموعه مقالات دومین سمینار سیاست‌های پولی و ارزی (تهران، مؤسسهٔ تحقیقات پولی و بانکی، اردیبهشت ۱۳۷۱) ص ۳۰۱.
۱۲. علی عسگری، بررسی نقش و اثرات صندوق‌های قرض‌الحسنه در سیستم پولی و بانکی کشور (پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، دانشکده اقتصاد، ۱۳۶۹) ص ۲۳۲.
۱۳. بر اساس لایحه قانونی انتشار اوراق قرضه (مصوب ۱۳۵۸/۹/۱۲)، به دولت اجازه داده نشده است که تا مبلغ ۳۵۰ میلیارد ریال اوراق قرضه بدون بهره بابت مطالبات بانک مرکزی ناشی از اعتباراتی که به تضمین و یا تعهد سازمان برنامه و بودجه توسط بانک مرکزی اعطا شده است، منتشر نماید. اوراق مذکور که در اسفند سال ۱۳۵۸ منتشر گردیده، تماماً نزد بانک مرکزی جمهوری اسلامی است و تا کنون هیچ گونه معامله‌ای طی سالیان گذشته روی آن‌ها انجام نشده است. علاوه بر این به مناسبت‌های مختلف از قبیل جنگ و زلزله و سیل که مقرر بوده است سیستم بانکی اعتباراتی در اختیار آسیب دیدگان قرار دهد، حساب‌های مخصوص قرض‌الحسنه توسط بانک‌ها گشایش یافته است که علی‌رغم ابراز احساسات شدید مردم نسبت به کمک به آسیب دیدگان و حتی اهدای کمک‌های فراوان جنسی و نقدی به آن‌ها، نوعاً مبالغ قابل توجهی در این حساب‌ها سپرده‌گذاری نگردیده است (ر.ک: معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی، سیاست‌های پولی انتخاب ابزاری به عنوان جایگزین سیاست انتشار خرید و فروش اوراق قرضه با توجه به موازین اسلامی، ص ۶۴).
۱۴. کمیته امداد می‌تواند با در نظر گرفتن بانک اطلاعاتی مناسب، از اطلاعات مزبور در اجرای سیاست‌گذاری‌های خود استفاده بهینه را به‌عمل آورد.